

Over Tollens en diens ‘Oene van Sneek’

Hoe vaderlands was de eerste Dichter des Vaderlands?

LOTTE JENSEN

Hendrik Tollens wordt vaak gezien als de eerste ‘Dichter des Vaderlands’. Die eretitel verdient nuancering omdat hij voor bijna de helft van zijn oeuvre stof leende van ‘de naburen’.

Begin 2017 werd Esther Naomi Perquin tot de nieuwe Dichter des Vaderlands verkozen. Ze was de vijfde aan wie deze eer toekwam. Haar voorgangers waren Anne Vegter, Ramsey Nasr, Driek van Wissen en Gerrit Komrij. Deze erefunctie werd in 2000 ingesteld door Stichting Poetry International, NRC *Handelsblad*, de Koninklijke Bibliotheek en de NTR om zo meer aandacht te genereren voor de Nederlandse poëzie. Een succesvol initiatief, want zowel de benoeming als de daaruit voortvloeiende gedichten konden én kunnen steeds weer rekenen op veel belangstelling.

Kenners van de Nederlandse letterkunde weten dat aan het bovengenoemde rijtje een naam moet worden toegevoegd, want de allereerste Dichter des Vaderlands was Hendrik Tollens (1780-1856). Deze Rotterdamse schrijver en verhandelaar werd al tijdens zijn leven beschouwd als een dichter van het volk, die met zijn toegankelijke verzen een breed publiek wist aan te spreken. Vooral het nationale karakter van zijn gedichten vond weerklank. Zijn populariteit bereikte een hoogtepunt bij zijn zeventigste verjaardag in 1850, toen er miniatuurbeeldjes van de dichter in omloop werden gebracht.¹ Bewondering maakte echter plaats voor afgrijzen toen de Tachtigers hun intrede deden en oorspronkelijkheid de norm werd. Daarna is het alleen maar bergafwaarts gegaan met Tollens. Op sympathie van de hedendaagse Dichters des Vaderlands kan hij al evenmin rekenen, integendeel. Komrij maakte

gehakt van Tollens’ huiselijke ode aan de eerste tand van zijn zoontje, terwijl Nasr een pastiche op diens volkslied *Wien Neêrlandsch bloed* vervaardigde als tegenwicht tegen populistische sentimenten.²

Daar staat tegenover dat de belangstelling voor Tollens onder historici en letterkundigen de laatste jaren juist een opleving laat zien. Zowel bij zijn 150ste als 160ste sterfdag werd de dichter herdacht

Het bekendste portret van Hendrik Tollens door Philippus Velijn naar Hendrik Willem Caspari, 1821. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

met speciale uitgaven en evenementen. Zo stelden Marita Mathijssen en Ruud Poortier een huldebundel inclusief bloemlezing samen ter ere van zijn 150ste sterfdag.³ Ook werd er een feestelijke middag in de Rotterdamse bibliotheek georganiseerd. Tien jaar later verscheen er een themanummer van *De negentiende eeuw*, waarin vijf onderzoekers beoogden het onderzoek naar Tollens te revitaliseren door nieuwe theoretische benaderingen en leeswijzen op zijn werk toe te passen.⁴ In dat themanummer heb ik betoogd dat de kwalificatie ‘Dichter des Vaderlands’ bijstelling behoeft. Bijna de helft van zijn oeuvre bestaat immers uit vertalingen, en werken die als ‘typisch Nederlands’ zijn gepercipieerd, blijken in werkelijkheid op buitenlandse voorbeelden terug te gaan.⁵ Die stelling wil ik hier verder onderbouwen door in te gaan op één specifiek gedicht, namelijk ‘Oene van Sneek’.

Oene van Sneek

Het vier strofes tellende gedicht ‘Oene van Sneek’ nam Tollens op in zijn bundel *Dichtbloemen, bij de naburen geplukt* (1839). Het is een eenvoudige vertelling over de ware liefde. Griete is gedoemd te trouwen met Gijsbert, de grietman van Dantumadeel, maar ze vlucht, want ze heeft haar hart al verpand aan Oene van Sneek. Bij de huwelijksplechtigheid komt Griete niet opdagen; de bruidegom staat te kijk. Zij blijkt gevlucht te zijn met haar geliefde Oene:

Oene van Sneek

‘Zeg Griete! wat doet toch die traan op uw koon?
Wees lustig, lief spatje? bruidje, wees blij!
Ik neem u tot dochter – ik geef u mijn zoon,
Zoo kostlijk geen vrijër als hij!
Gij krijgt hem tot man en hij neemt u tot vrouw:
Waarom dan uw wangen zoo bleek?
Och, ’t radeloos kind dacht te stikken van rouw:
Haar hart was bij Oene van Sneek.

‘Zeg Griete! wat zucht gij zo diep en zo bang?
Lief bruidje, wees lustig en blij!
Uw bruïgom heeft knechten en schatten en rang,
Geen wees heeft een voogd zoo als gij!

Mijn Gijsbert is Grietman van Dantumadeel
En Heer van Engwierummerbeek...’
Oh, titels en schatten beduiden niet veel:
Haar hart was bij Oene van Sneek.

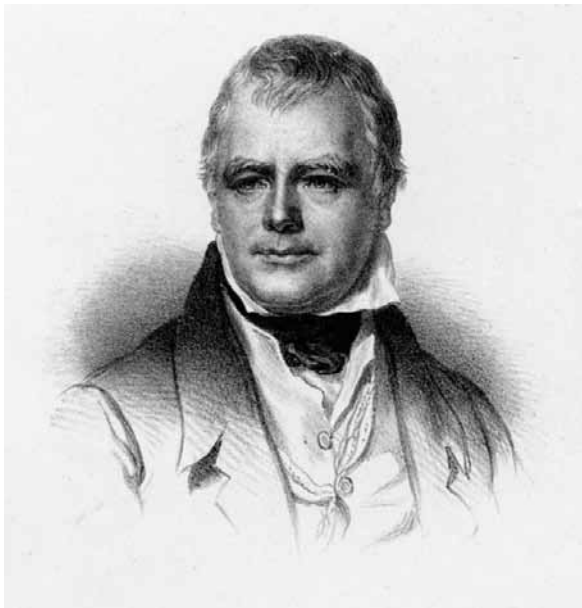
‘Zeg Griete, hoe vindt ge dat schortje van kant?
Dat jakje, met bloemen bemaald?
Die ijzers, dat snoer en dat borstdiamant,
Die ringen, die speld en die naald?
’t Zal alles u prachtig en puntiglijk staan...
Wat zegt ge ervan, bruidjeslief, spreek...’
Och, schortjen en jakje... zij zag u niet aan:
Haar hart was bij Oene van Sneek.

De kerk was versierd en de priester gereed;
De toevloed der gasten verscheen;
De bruïgom reed aan in een splinternieuw kleed...
De bruïgom, och jammer! alleen.
Hij zocht naar zijn bruid en werd bang en beducht.
Men riep door de buurt en de streek...
Maar ver over zee was het bruidje gevlugt,
Gevlucht met haar Oene van Sneek.⁶

Wie niet beter wist, zou denken dat dit een oorspronkelijk Nederlandstalig gedicht is dat overgeleverd is uit Friese bronnen. De naam van de personages en de hele setting doen authentiek aan. De associatie met ‘typisch Nederlands’ wordt nog eens versterkt door de latere waarderingsgeschiedenis. Oene van Sneek werd namelijk ook bekend dankzij de oer-

De Zangeres Zonder Naam, pseudoniem van Mary Servaes-Bey, 1919-1998. Collectie Nationaal Archief, Den Haag, Rijksfotoarchief.

Walter Scott. Bron: Wikimedia.org (Public Domain).

Hollandse Zangeres Zonder Naam. Zij nam Oene van Sneek op in haar repertoire, waardoor het in de jaren 1980-1990 vooral werd geassocieerd met het Nederlandse levenslied.

Het gedicht gaat echter terug op een gedicht van de bekende schrijver Walter Scott, zoals uit het onderschrift in *Dichtbloemen, bij de naburen geplukt* blijkt: 'Naar het Schotsch van Walter Scott'. In de inhoudsopgave wordt bovendien verwezen naar de oorspronkelijke titel, namelijk 'Jock o' Hazeldean'. Als we dat gedicht uit 1816 erbij nemen, zien we hoe groot de overeenkomsten zijn:

Jock of Hazeldean

I.

'Why weep ye by the tide, ladie?
Why weep ye by the tide?
I'll wed ye to my youngest son,
And ye shall be his bride:
And ye shall be his bride, ladie,
Sae comely to be seen'...
But aye she loot the tears down fa'
For Jock of Hazeldean.

II.

'Now let this wilful grief be done,
And dry that cheek so pale;
Young Frank is chief of Errington,

And lord of Langley-dale;
His step is first in peaceful ha',
His sword is battle keen' –
But aye she loot the tears down fa'
For Jock of Hazeldean.

III.

'A chain of gold ye shall not lack,
Nor braid to bind you hair;
Nor mettled hound, nor managed hawk,
Nor palfrey fresh and fair;
And you, the fairest of them a'
Shall ride our forest queen'.
But aye she loot the tears down fa'
For Jock of Hazeldean.

IV.

The kirk was check'd at morning-tide,
The tapers glimmer'd fair:
The priest and bridegroom wait the bride,
And dame and knight are there.
They sought her baith by bower and ha';
The ladie was not seen.
She's o'er the Border and awa',
Wi' Jock of Hazeldean!

Wanneer we Tollens' versie met het origineel vergelijken, zien we direct dat het verhaal en de structuur geheel aan Scott zijn ontleend. Strofegewijs vertelt Tollens de inhoud van de oorspronkelijke tekst na. De aanpassingen die Tollens maakt, betreffen twee zaken. Ten eerste heeft hij de namen en de omgeving aangepast, waardoor het gedicht authentiek aan doet. Ten tweede heeft hij de verzen aangepast aan het ritme van de Nederlandse taal, met als gevolg dat er kleine toevoegingen te vinden zijn ('die traan op uw koon', 'schortje en jakje'). Inhoudelijk gezien blijft Tollens' inbreng echter uitermate beperkt. Van een authentieke Nederlandse of Friese vertelling is dus geen sprake.

Botsende literaturopvattingen

Tollens deed zelf overigens geen moeite om zijn werkwijze te verbergen en lichtte deze als volgt toe in het voorwoord van *Dichtbloemen, bij de naburen geplukt*:

zoo bevinden er zich echter vele onder, waarvan men den oorsprong niet uit de navolging zou herkennen, en die door verandering van versmaat en vorm – somtijds door toevoeging – dikwijls door uitlating – veeltijds door den Hollandschen tooi en tint aanmerkelijk van het voorbeeld afwijken, zoodanig dat ik vele derzelve met minder gevaar en meerder recht voor mijn eigendom zou kunnen doen doorgaan, dan menig hedendaagsch poëet zijn zoo genoemd oorspronkelijk werk voor den zijnen.⁸

Met deze woorden haalde Tollens mogelijk zijn gram op zijn collega-dichter Adriaan van der Hoop (1802-1841), een onstuimige jonge dichter, die vernieuwing voorstond en zich fel tegen Tollens en de zijnen kantte.⁹ Van der Hoop had scherpe kritiek op Tollens geuit in een redevoering over de twee Duitse dichters Matthias Claudius en Bürger.¹⁰ Volgens Van der Hoop liet Tollens zich veel te veel door dit soort poëten inspireren in plaats van eigen verzen te creëren. In een brief aan de Haagse uitgever Immerzeel gooide Van der Hoop daar nog een schepje bovenop: ‘Ik heb daarin niet vergeten om, aussi poli que possible, te gewagen van de reminiscenz, welke er tusschen de zangen van die zangers en sommige zangen van den zanger van Nova Zembla bestaat. Sic transit gloria mundi’.¹¹ Ofwel: Tollens’ roem stelde weinig voor: hij schreef teveel over van anderen.

Tollens verdedigde zich door erop te wijzen dat

zijn aanpassingen dusdanig ingrijpend waren dat sommige gedichten evengoed voor eigen werk konden doorgaan. Zoals we net hebben geconstateerd, kunnen we daar in het geval van ‘Oene van Sneek’ wel vraagtekens bij plaatsen. Het lijkt erop dat Van der Hoop wel een punt had. Van eigen vinding was immers nauwelijks sprake. Tegelijkertijd wist Tollens de oorspronkelijke tekst zo aan te passen dat deze natuurlijk aandeed en voor authentiek kon doorgaan. Zo authentiek dat de Zangeres Zonder Naam er een eeuw later goede sier mee wist te maken. Bovendien verborg Tollens (in dit geval) zijn bronnen niet voor de lezer. Hij kwam er rond voor uit dat hij dit gedicht op het werk van Scott had gebaseerd.

Nog belangrijker is echter het volgende. Obsessie met originaliteit is een criterium dat weinig recht doet aan de toenmalige literaire praktijk, en zegt meer over Tollens’ critici en onze huidige poëtische maatstaven. In de eerste helft van de negentiende eeuw was het de normaalste zaak van de wereld dat schrijvers over de grenzen keken en het werk van buitenlandse auteurs een Nederlandse tooi gaven. Denk aan *De Roos van Dekama* (1837) van Jacob van Lennep, waarin bepaalde passages kunnen worden herleid tot Scott’s *Ivanhoe* of de byroniaanse verzen van Van der Hoop zelf. Toch wel een beetje een geval van de pot verwijt de ketel, als je het mij vraagt. *Of jalousie de métier?*

Noten

¹ Zie Ruud Poortier, ‘Tollens en zijn “bekoorlijk Rijswijk”’. In: Marita Mathijssen en Ruud Poortier, *Hendrik Tollens Cz. Een 19de eeuwse dichter in Rijswijk*. Rijswijk, 2006, p. 33.

² Gerrit Komrij, ‘Trouw moet blijken’. In: *NRC Handelsblad*, 9 april 1998. Ramsey Nasr. ‘Mijn nieuwe vaderland’. In: *NRC Handelsblad*, 28 oktober 2010.

³ Mathijssen en Poortier 2006.

⁴ Rick Honings en Lotte Jensen (red.), *Na 160 jaar. Nieuwe perspectieven op Tollens. Thema-nummer De negentiende eeuw* 40 (2016), p. 3.

⁵ Lotte Jensen, ‘Dichter des vaderlands? De transnationale Tollens’. In: *De negentiende eeuw* 40 (2016), p. 169-201.

⁶ H. Tollens Cz., *Dichtbloemen, bij de naburen geplukt*. Leeuwarden, 1839, p. 118-119.

⁷ *The Complete Works of Sir Walter Scott; with a biography, and his last additions and illustrations*, Vol.1. New York, 1833, p. 690.

⁸ Tollens 1839, p. v-vi.

⁹ Marita Mathijssen, ‘De aanval op de prulpoëten. De rol van de tijdschriften in het Nederlandse poëziedebat tussen 1825-1840’. In: Marita Mathijssen, *Nederlandse literatuur in de romantiek, 1820-1880*. Nijmegen, 2004, p. 101-109.

¹⁰ *Onpartijdige beschouwing van het tweede deel der Nieuwe Gedichten van den heer Tollens, Cz.* Rotterdam, 1830, 18-19, p. 22. De brochure is toe te schrijven aan Van der Hoop, blijkens zijn correspondentie met de uitgever Immerzeel. Zie hierover G.W. Huygens,

Hendrik Tollens. De dichter van de burgerij. Een biografie en een tijdsbeeld. Rotterdam / 's-Gravenhage, 1972, p. 206-207.

¹¹ Brief van Adriaan Van der Hoop aan Johannes Immerzeel Jr (7 februari 1830). Geciteerd in Huygens 1972, p. 206.

In de playlist op Spotify vindt u ‘Oene van Sneek’ door de Zangeres Zonder Naam en enige uitvoeringen van ‘Wien Neêrlandsch bloed’.